

УДК 347.961

В. В. Шароварова, магістр права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанню особливостей вчинення та посвідчення нотаріусом шлюбного договору в Україні. Автор, аналізуючи сімейне законодавство надав визначення терміну «шлюбний договір»; визначив основні аспекти нотаріального посвідчення; вимоги до змісту, строку, умов шлюбного договору та особливості його дії.

Ключові слова: шлюбний договір, нотаріальна діяльність, порядок посвідчення.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення учасники сімейних правовідносин все частіше звертаються до саморегулювання сімейних правовідносин на договірних засадах. Використання договірної конструкції дозволяє врахувати численні потреби людей і різноманітні обставини, які впливають на життя конкретної сім'ї. Тільки шляхом укладення, зміни чи розірвання договорів, а саме шлюбного договору можна найкращим чином врахувати інтереси кожної родини. Нотаріус при цьому займає дуже вагомую роль, оскільки шлюбний договір повинен бути нотаріально посвідчений.

Метою статті є визначення найбільш значущих теоретичних і практичних особливостей та проблем, які стосуються правового регулювання нотаріального посвідчення шлюбного договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науці питанню особливостей укладення та посвідчення нотаріусом шлюбного договору присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них можна назвати таких, як В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, О. В. Розгон, В. І. Труба, Г. П. Циверенко та ін.

Виклад основного матеріалу. В Сімейному кодексі України (далі – СК) немає чіткого визначення шлюбного договору. Виходячи з аналізу його норм та загальної характеристики, можна дійти висновку, що шлюбний договір – це перш за все угода про вирішення спірних питань життя сім'ї, угода між особами, які вступають у шлюб або подружжям.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя мають право за власним бажанням укласти договір щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний договір), яким регулюються майнові відносини між подружжям, у тому числі визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків [1, п. 2.1 гл. 5 р. II].

За СК шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується [2, ст. 94]. Шлюбний договір укладається в письмовій формі у трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується [1, п. 2.2 гл. 5 р. II]. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення [3, ч. 3 ст. 640].

При укладенні шлюбного договору необхідно врахувати деякі аспекти:

1. Нотаріус встановлює особу, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Встановлення особи здійснюється нотаріусом за документами, передбаченими законодавством. Іноземний громадянин, особа без громадянства чи особа, яка має статус біженця, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, встановлюються нотаріусом на підставі документів, передбачених законодавством України [1, п.п. 1 – 3 гл. 3 р. I].

2. Шлюбний вік жінок та чоловіків установлений ст. 22 СК України (18 років як для чоловіків, так і для жінок). У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою заявою їх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом із дотриманням вимог Порядку [1, п. 2.7 гл. 5 р. II].

3. Нотаріус повинен з'ясувати, чи розуміють учасники договору значення своїх дій та наслідки їх вчинення (обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які є учасниками правочину). Дієздатність громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальної дії, перевіряється нотаріусом на підставі наданих документів, передбачених ст. 43 Закону України "Про нотаріат", які підтверджують його вік, а також на підставі переконаності нотаріуса в результаті проведеної розмови та роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії [1, п. 1 гл. 4 р. I]. Але якщо у нотаріуса є сумніви щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний звернутися до органу опіки та піклування за місцем проживання відповідної фізичної особи для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою фізичною особою.

4. У разі перевірки цивільної дієздатності фізичної особи, яка не досягла 18 років, але може бути визнана такою, що має повну цивільну дієздатність у зв'язку з укладенням такою особою шлюбу, нотаріус витребує свідоцтво про шлюб щодо факту реєстрації шлюбу особи, яка не досягла повноліття. При укладенні правочину неповнолітньою особою нотаріусом витребується заява батьків (одного з них – у разі документально підтвердженої смерті, позбавлення батьківських прав або права опіки другого з батьків, а також у разі, коли запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проводився за прізвищем і громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини були записані за її вказівкою чи взагалі відомості про батька відсутні у свідоцтві про народження) про згоду на вчинення правочину неповнолітнім. Текст зазначеної заяви може розміщуватися у тексті самого правочину перед підписом неповнолітнього, якщо батьки (або один із них) присутні при укладенні такою особою правочину [1, п. 5 гл. 3 р. I].

5. У разі перевірки цивільної дієздатності фізичної особи, яка не досягла 18 років і є матір'ю або батьком дитини, нотаріус витребує свідоцтво про народження дитини, і рішення органу опіки та піклування про надання такій особі повної цивільної дієздатності, а в разі відсутності такого рішення нотаріус витребує відповідне рішення суду. У разі перевірки цивільної дієздатності фізичної особи, яка досягла 16 років і займається підприємницькою діяльністю, нотаріус отримує відомості з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців шляхом пошуку через офіційний веб-сайт розпорядника Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. У разі перевірки цивільної дієздатності фізичної особи, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, нотаріус витребує довідку з місця роботи такої особи і рішення органу опіки та піклування про надання такій особі повної цивільної дієздатності, а в разі відсутності такого рішення витребує відповідне рішення суду [4, с. 57].

Але якщо сторонами шлюбного договору є неповнолітні особи, які не досягли 16 років, то спочатку вони мають отримати рішення суду про надання права на шлюб, якщо судом буде встановлено, що це відповідає їх інтересам. Набрання законної сили рішенням суду надає у цьому випадку неповнолітнім особам повної дієздатності після реєстрації шлюбу, і тим самим такі особи набувають право на посвідчення шлюбного договору. Таким чином, у цьому випадку не потрібна письмова згода батьків на посвідчення шлюбного договору, але спочатку батьки мають надати згоду на надання права на шлюб. Тому неотримання згоди на шлюб для неповнолітньої особи унеможливує посвідчення шлюбного договору. Якщо неповнолітній особі судом не буде надане право на шлюб, то укладений і посвідчений у нотаріальному порядку шлюбний договір, навіть за згодою батьків, не набере чинності.

У разі якщо за фізичну особу, яка внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати правочин і заяву чи інший документ, то підписує інша фізична особа, нотаріус установлює особу громадянина, що бере участь у нотаріальній дії, та особу громадянина, який підписався за нього [1, п. 6 гл. 3 р. I].

Якщо текст договору влаштовує обидві сторони, вони підписують договір і нотаріус вчиняє посвідчувальний напис. Нотаріальне посвідчення шлюбного договору фіксується в електронній базі даних.

І. В. Жилінкова класифікує усі домовленості подружжя у шлюбному договору, на чотири категорії:

- угоди подружжя щодо правового режиму їх майна (зміна режиму спільного майна на режим роздільного і навпаки; визначення часток у спільному майні; визначення правового режиму плодів і доходів від спільного і роздільного майна тощо);

- угоди щодо порядку користування спільним і роздільним майном;
- угоди щодо порядку управління майном і укладення з ним угод;
- угоди зобов'язального характеру (щодо порядку несення витрат на утримання спільного і роздільного майна; щодо взаємного утримання подружжя, виплати додаткових коштів на лікування тощо) [5, с. 153].

У ст. ст. 92-103 СК України зазначені вимоги до форми, змісту, строку дії та умов шлюбного договору, підстави його розірвання чи визнання недійсним. Тобто шлюбним договором регулюються лише майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків. За СК регулювання відносин подружжя щодо укладення шлюбного договору в цілому базується на диспозитивних засадах, але шлюбним договором не можуть регулюватися особисті відносини подружжя, відносини між ними та дітьми, не може зменшуватися обсяг прав дитини, які встановлені СК, а також один із подружжя не може ставити іншого у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Так, Конституцією України визначено, що всі люди вільні та рівні у своїй гідності та правах, тому договір не може містити умов про відмову подружжя від майна, від права на одержання аліментів, на освіту тощо [6, ст. 21], що відображено певною мірою в ч. 4 ст. 93 СК. Ці та інші положення свідчать про необхідність закріплення умов договору лише щодо обох з подружжя в рівних частинах, що мають відповідати загальним принципам співжиття.

Зміст шлюбного договору формується самими сторонами. Сенс шлюбного договору полягає у встановленні правил, які відрізняються від тих, що визначені законом. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом. Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого у шлюбі, та визначити його як особисте майно одного із подружжя або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів [1, п. 2.8 гл. 5 р. II].

Предметом шлюбного договору може бути як наявне на час його укладення майно, так і те, що може бути набуто подружжям у майбутньому (майбутнє майно). Цей фактор впливає на момент виникнення права власності за договором. Основна проблема виникає у разі укладення шлюбного договору щодо наявного майна до реєстрації шлюбу. Відповідно до ч. 1 ст. 95 СК України, якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу, тобто до моменту реєстрації шлюбу договір не має сили. Проте відповідно до ч. 3 ст. 334 ЦК право власності на майно за договором, що підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення. Будь-яких виключень це правило не має. У свою чергу СК України не закріплює спеціальних норм, які б визначали момент виникнення права власності за договорами подружжя. В результаті виникає парадоксальна ситуація: шлюбний договір, посвідчений нотаріусом та укладений до реєстрації шлюбу, згідно з СК України не набуває чинності, проте спричиняє виникнення права власності на майно у другого з подружжя (згідно з ЦК України). Зрозуміло, що це неможливо. Виходом із цієї ситуації мало б стати закріплення у ч. 3 ст. 334 ЦК України більш гнучкого правила: право власності на майно за договором, що підлягає нотаріальному посвідченню, виникає з моменту такого посвідчення, якщо інше не передбачено законом. У свою чергу в СК України необхідно закріпити спеціальне правило, що за шлюбним договором, укладеним до реєстрації шлюбу, право власності на майно виникає не з моменту його нотаріального посвідчення, а з моменту реєстрації шлюбу та набрання чинності шлюбним договором [7].

Особливостями дії шлюбного договору є такі:

- шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу [2, ст. 95];

- шлюбний договір, укладений подружжям, набирає чинності в день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору. У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, строки тривалості окремих прав та обов'язків, а також чинність договору або окремих його умов після припинення шлюбу. Тобто час посвідчення договору має місце як після реєстрації шлюбу, так і доки буде існувати подружжя, а отже, у шлюбному договорі може встановлюватися чинність його окремих умов після припинення шлюбу. Строки тривалості окремих прав та обов'язків можуть конкретизуватися, але загалом вони повинні визначатися в межах загального строку існування шлюбу;
- у разі спільної відмови від реєстрації шлюбу або якщо за ініціативою однієї зі сторін шлюб не буде зареєстровано, шлюбний договір набуде статусу неукладеного, тому може застосовуватися за аналогією ч. 3 ст. 635 ЦК України, тобто одна зі сторін може запропонувати зареєструвати шлюб в інший час;
- сторони можуть розірвати шлюбний договір за рішенням суду з підстав, які мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання. Але у випадку встановлення судом режиму окремого проживання подружжя права та обов'язки, передбачені шлюбним договором, який не втратив чинності, не можуть бути припинені [2, ст. 120].

Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов. Одностороння зміна умов шлюбного договору та одностороння відмова від шлюбного договору не допускаються. Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню [1, п. 2.6 гл. 5 р. II]. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення. Ст. 101 СК надає подружжю право на відмову від шлюбного договору. Така відмова може бути подана і тими, шлюб між ким розірвано. Чинність шлюбного договору припиняється з моменту подання до нотаріуса заяви подружжя про відмову від нього.

Висновки. Таким чином, варто сказати, що СК не має чіткого визначення шлюбного договору. Аналізуючи законодавство, ми дійшли висновку, що шлюбний договір – це угода про вирішення спірних питань життя сім'ї, угода між особами, які вступають у шлюб або подружжям, яка регулює майнові відносини між подружжям, у тому числі визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків.

СК та Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України вказує, що шлюбний договір укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується. Шлюбний договір, укладений подружжям, набирає чинності в день його нотаріального посвідчення. Але необхідно зазначити, що шлюбний договір, який був укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу, що є особливостями його дії.

Важливим є те, що шлюбний договір є правочином, який є тісно пов'язаний з особою, яка його укладає. Таким чином, шлюбний договір являє собою юридичний документ, підписаний лише нареченими або подружжям та не може бути укладений через представника.

Перелік умов шлюбного договору є відкритим, тому що закон дозволяє включити в договір будь-які положення, що стосуються майнових відносин подружжя. Аналіз чинного СК України дає підстави для висновку про наявність трьох груп умов шлюбного договору. До них, зокрема, належать, умови щодо: а) правового режиму майна подружжя; б) порядку користування майном подружжя; в) надання утримання одному з подружжя.

Вважаємо, що шлюбний договір дозволяє подружжю (майбутньому подружжю) точніше формулювати свої сподівання у шлюбі; визначити характер своїх майбутніх взаємовідносин та відносин з іншими особами; коло спілкування, переважні види діяльності і т.д. У зв'язку з цим такого роду положення включаються у шлюбний договір для стимулювання належної поведінки подружжя у шлюбі, а не для примусового виконання.

Список літератури

1. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 // Електрон. дан. (6 файлів). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> – Назва з екрана.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Електрон. дан. (6 файлів). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> – Назва з екрана.
3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Електрон. дан. (21 файл). – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> – Назва з екрана.
4. Розгон О. В. Сучасна практика укладення та змісту шлюбного договору [Текст] / О. В. Розгон / Довідник нотаріуса. – № 1. – 2016. – С. 54-69.
5. Борисова В. І. Сімейне право України [Текст]: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 200 с.
6. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // – Електрон. дан. (4 файли). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрана.
7. Козлов С. Шлюбний договір: прагматизм чи необхідність [Електронний ресурс]: С. Козлов // Правовий тиждень: Юридична газета – 2007. – № 48 (69). – 27 листопада – Електрон. дан. (1 файл) Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/1425>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.05.2017 р.

В. В. Шароварова, магістр права

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Экономико-правовой факультет

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСОБЕННОСТИ НОТАРИАЛЬНОГО УДОСТОВЕРЕНИЯ БРАЧНОГО ДОГОВОРА В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена вопросу особенностей совершения и удостоверения нотариусом брачного договора в Украине. Автор, анализируя семейное законодательство, дал определение термина «брачный договор»; определил основные аспекты нотариального удостоверения; требования к содержанию, срокам, условиям брачного договора и особенностям его действия.

Ключевые слова: брачный договор, нотариальная деятельность, порядок удостоверения.

V. V. Sharovarova, Master of Law

Odessa I. I. Mechnikov National University

Economics and Law Faculty

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE PARTICULARS OF THE NOTARIZATION OF THE MARRIAGE CONTRACT IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the particulars of the notarization of the marriage contract in Ukraine. The author, analyzing family legislation, defined the term “marriage contract”; determined the main aspects of the notarization; requirements to the content, lines, conditions of the marriage contract and the features of its operation.

Key words: marriage contract, notarial activity, order of notarization.